

КОНЦЕПЦІЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

CONCEPT OF METHODS OF INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF ECONOMIC ACTIVITY

У статті на основі аналізу поглядів учених щодо методик розслідування кримінальних правопорушень, а також окремих досліджень проблем розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності обґрунтовано доцільність формування комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. А тому методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності може бути сформована на більш високому рівні узагальнення. Специфіка формування цієї методики полягатиме в тому, що вона враховуватиме особливості розслідування різних за своїми кримінально-правовими ознаками видів злочинних посягань (проти власності, у сфері господарської діяльності, у сфері службової діяльності тощо), яка виявляється в єдиному механізмі злочинної діяльності (тотожність злочинних технологій), що, у свою чергу, впливає на спільність вихідних слідчих ситуацій; комплексний характер предмета доказування, тобто обставин, які підлягають встановленню; на однотипність слідових картин і криміналістичних засобів їх дослідження; проведенні процесуальних дій. Зроблено висновок, що окремі методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності матимуть такий вигляд: 1) за сферою господарської діяльності (галузева ознака): методика розслідування кримінальних правопорушень проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів; методика розслідування кримінальних правопорушень проти системи оподаткування; методика розслідування кримінальних правопорушень проти системи бюджетного регулювання; методика розслідування кримінальних правопорушень проти порядку переміщення предметів через митний кордон України; методика розслідування кримінальних правопорушень проти порядку зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю; методика розслідування кримінальних правопорушень проти прав і законних інтересів кредиторів; 2) за кримінально-правовою (видовою) ознакою: методика розслідування базових кримінальних правопорушень; методика розслідування підпорядкованих кримінальних правопорушень; методика розслідування супутніх кримінальних правопорушень; 3) за іншими криміналістично значущими ознаками: залежно від специфіки окремих операцій у господарській сфері; залежно від елементів способу вчинення кримінальних правопорушень; залежно від характеристики предмета кримінального правопорушення тощо.

Ключові слова: *методика, методичні рекомендації, кримінальні правопорушення, розслідування, концепція, теоретичні положення, практика.*

In the article on the basis of the analysis of views of scientists on methods of investigation of criminal offenses, and also separate researches of problems of investigation of criminal offenses in the sphere of economic activity the expediency of formation of a complex technique of investigation of criminal offenses in the sphere of economic activity is substantiated. Therefore, the methodology of investigation of criminal offenses in the field of economic activity can be formed at a higher level of generalization. The specifics of the formation of this methodology will be that it will take

into account the peculiarities of the investigation of different criminal law types of criminal encroachments (against property, economic activity, official activities, etc.), which is manifested in a single mechanism of criminal activity (identity of criminal technologies), which, in turn, affects the commonality of the initial investigative situations; the complex nature of the subject of proof, ie the circumstances to be established; on uniformity of trace pictures and forensic means of their research; conducting procedural actions. It is concluded that some methods of investigating criminal offenses in the field of economic activity will be as follows: 1) in the field of economic activity (industry): methods of investigating criminal offenses against the circulation of money, securities and other documents; methods of investigating criminal offenses against the tax system; methods of investigating criminal offenses against the system of budget regulation; methods of investigation of criminal offenses against the order of movement of objects across the customs border of Ukraine; methods of investigation of criminal offenses against the order of engaging in entrepreneurial and other economic activities; methods of investigating criminal offenses against the rights and legitimate interests of creditors; 2) on the basis of criminal law (species): methods of investigation of basic criminal offenses; methods of investigation of subordinate criminal offenses; methods of investigation of related criminal offenses; 3) on other criminologically significant grounds: depending on the specifics of individual operations in the economic sphere; depending on the elements of the method of committing criminal offenses; depending on the characteristics of the subject of the criminal offense, etc.

Key words: *methodology, methodical recommendations, criminal offenses, investigation, concept, theoretical provisions, practice.*

Актуальність теми. Сфера господарської діяльності в Україні з кожним роком набирає обертів. Як результат – значні суми коштів проходять через банківські рахунки, платіжні доручення, у готівковій та безготівковій формі для розрахунку за виконані господарські роботи (операції), надані послуги тощо. Тому й не дивно, що сфера господарської діяльності дедалі частіше піддається злочинним посяганням, будучи привабливою через постійний обіг значних сум коштів, а також не менш значних обсягів матеріалів та інших ресурсів, які задіяні у процесі господарської діяльності.

Для ефективного розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності доцільно акумулювати систему поглядів, основних думок, наукових ідей щодо вирішення проблем розслідування таких кримінальних правопорушень, аналіз яких дасть базу для розроблення комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень зазначеного категорії.

Розроблення теоретичних засад методики розслідування є необхідною основою вирішення завдань практики для раціональної організації діяльності й обрання оптимальних методів ефективного розслідування кримінальних правопорушень, також це є основою для концепції криміналістичної методики.

Мета статті – аналіз накопиченого досвіду розроблених криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності для можливості відшукування найбільш ефективних прийомів, методів ведення досудового розслідування в таких категоріях кримінальних проваджень і можливості розроблення комплексної криміналістичної методики із зазначеного питання.

Виклад основного матеріалу. Розвиток криміналістичної методики відбувався за трьома напрямками: по-перше, змінювались підходи до визначення поняття та структури цього розділу криміналістики; по-друге, виникали видові методики розслідування; по-третє, висловлювали пропозиції щодо формування методик на рівні певних груп (комплексів, класів) кримінальних правопорушень.

В. Г. Танасевич вперше відокремив загальні питання методики розслідування «укрупнених груп злочинів» та спеціальні методики [10]. Це, по суті, була перша класифікація у криміналістичній методиці. Автор обґрунтував тезу, що процес розслідування різних за своєю кримінально-правовою характеристикою кримінальних правопорушень має спільні риси, хоча вчений так і не пояснив, що саме розуміти під терміном «укрупнені групи злочинів».

А. Ф. Волобуєв запропонував усі спеціальні методики класифікувати за ознаками кримінально-правової характеристики діянь; за особливостями вчинення кримінальних правопо-

рушень у певній обстановці (в умовах великого міста, у сільській місцевості, у прикордонних регіонах тощо); за ознаками суб'єкта (кримінальні правопорушення вчинені неповнолітніми, матеріально відповідальними особами тощо) [6].

Проблеми класифікації методик досліджував і В. О. Образцов, який диференціював методики на загальні та окремі (спеціальні). Загальні методики вчений розподілив на дві складові: за характером вирішення типових завдань для різних категорій кримінальних правопорушень (приміром, методика дослідження алібі чи методика викриття інсценування) та за спільністю певних криміналістично однорідних видів кримінальних правопорушень, які об'єднані у групи (приміром, методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері торгівлі тощо) [4, с. 87].

Пошук підстав для класифікації криміналістичних методик у різні часи здійснювали також В. П. Бахін [1], А. Ф. Волобуєв [6], Г. А. Матусовський [7], В. В. Тіщенко [15] С. С. Чернявський [12], В. Ю. Шепітько [14] та інші вчені.

Більш чіткі критерії розподілу методик в сучасній криміналістичній науці запропоновано рядом вітчизняних науковців, які в основній класифікації розглядають закономірності пошуково-пізнавальних процесів при розслідуванні кримінальних правопорушень, що дало можливість виокремити певні класи методик [3, с. 24]. Кожний з визначених ними класів на основі спільності об'єкта зазіхання, тобто за вертикальною ознакою, розподілено на ряди, а останні, у свою чергу, – на види. Водночас виділено міжродові та міжвидові методики, а у структурі видових – внутрішньовидові, які безпосередньо залежать від криміналістичних особливостей кримінальних правопорушень.

Узагальнюючи наведені в науці позиції щодо класифікації методик розслідування кримінальних правопорушень, зазначимо, що суперечок у думках вчених набагато більше, ніж спільних позицій.

По-перше, автори нерідко змішують підстави для виокремлення рівнів розподілу методик, що призводить до дублювання; по-друге, в окремих випадках не зовсім вдало обирають підстави для розподілу методик (приміром, беруть за основу лише ситуації розслідування); по-третє, у класифікаціях здебільшого не прослідковується логічного співвідношення категорій «загальне», «особливе» й «окреме».

Для пошуку більш чітких критеріїв розподілу методик розслідування кримінальних правопорушень, зокрема у сфері господарської діяльності, звернемося до загальних основ криміналістичної класифікації.

У теорії кримінально-процесуального права, у криміналістиці, як і в інших галузях науки, дослідження об'єктів завжди починається з класифікації. Класифікація є одним з методів пізнання. Вона сприяє встановленню як властивостей окремих об'єктів і явищ, так і закономірностей їх розвитку та напрямів практичного використання.

Класифікація (від лат. «classis» – розряд, «fasege» – роблю) – категорія логічна. Це – логічна операція, що полягає в розподілі певної множини об'єктів або явищ на класифікаційні групи, при якому кожний об'єкт за певними ознаками відносять до відповідного рівня розподілу, що, зазвичай, називається «родом», «класом», «видом» тощо [9].

Загальні правила розподілу понять полягають у такому: один і той самий розподіл слід здійснювати на тій самій підставі (ознака чи група ознак); як підставу для розподілу слід обирати не будь-яку випадкову ознаку, а істотну ознаку, яка виражає якісний бік поняття, що розподіляється; члени розподілу мають виключати один одного, тобто кожний окремий предмет має перебувати в одній групі та не більше ніж в одній (приміром розподіл суб'єктів права на фізичних і юридичних осіб); сума предметів у всіх одержаних при розподілі різновидах має дорівнювати сумі предметів розподіленого поняття, тобто сума видів має вичерпувати увесь обсяг поняття; члени розподілу стосовно загального поняття мають бути найближчими видами, а відносно одне одного – супідрядними поняттями.

У наукових дослідженнях і практичній діяльності нерідко, поряд з класифікацією, застосовується відомий в логіці типологічний метод. Типологією називають групування об'єктів, на основі їх подібності певному зразковому предмету, який вважається типовим. Як типовий може бути використаний при групуванні реально існуючий об'єкт або мислений образ (ідеальний тип). Терміном «типологія» називають і результат цього групування, тобто прийняту в певній галузі знань чи сфері практичної діяльності систему розподілу об'єктів на однотипні групи [2]

Сьогодні проблема класифікації методик розслідування кримінальних правопорушень набуває виняткової актуальності не лише для криміналістичної науки, а й для практичної діяльності. Різноміж, відсутність у цьому узгодженої позиції негативно позначаються на об'єктивності

статистичного обліку, розробленні нових, найбільш ефективних методик розслідування, й у кінцевому підсумку – на підвищенні рівня професіоналізму у протидії господарській злочинності.

Система методик розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що має кримінально-правову природу і побудована за галузевою ознакою, на наш погляд, має стати теоретичним підґрунтям для подальшої диференціації видових і підвидових методик розслідування на більш конкретному рівні.

Аналізуючи погляди вчених криміналістів щодо питань побудови методик розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, спробуємо узагальнити вихідні методологічні положення з приводу цієї складної проблеми.

По-перше, за ступенем спільності та рівнем конкретизації криміналістичних рекомендацій усі без виключення методики слід диференціювати на загальні (науковий рівень) та спеціальні (практичний рівень). Загальні положення методики включають дані вивчення закономірностей організації та проведення розслідування, понятійний апарат цього розділу науки, завдання та принципи криміналістичної методики, проблемні питання її розвитку, окремі питання класифікації кримінальних правопорушень, характеристику структури окремих методик тощо. Загальні положення забезпечують системність окремих методик, їх наукову обґрунтованість та взаємозв'язок. Другий рівень становлять методики розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень, що формуються на основі загальних положень криміналістичної методики з урахуванням потреб слідчої практики.

По-друге, в основі розподілу спеціальних методик розслідування є положення криміналістичної класифікації. Розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій у методиці розслідування передбачає використання диференційованого підходу із застосуванням додаткових як кримінально-правових, так і криміналістичних її підстав.

Сформована у криміналістиці система методик розслідування традиційно визначається побудовою відповідних розділів законодавства про кримінальну відповідальність. Водночас особливості кримінальних правопорушень, важливі з точки зору їх криміналістичної характеристики, не враховуються або використовуються для класифікації кримінальних правопорушень лише на найнижчому рівні – на рівні підвидів (різновидів).

Поряд із цим, деякі криміналістично однорідні види кримінальних правопорушень (приміром, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням та зловживання владою або службовим становищем) розміщені в різних розділах КК України. Натомість у практичній діяльності вихідні дані далеко не завжди містять чіткі й достовірні ознаки, що вказують на вид кримінального правопорушення та дозволяють здійснювати його кримінально-правову кваліфікацію. Лише після пізнання слідової картини, що тією чи іншою мірою може містити відомості про ознаки різних кримінальних правопорушень, а також проведення початкових слідчих (розшукових) дій слідчий (детектив), може отримати доказову інформацію, достатню для відповідної кримінально-правової оцінки.

На нашу думку, напрямом формування методик розслідування є їх систематизація залежно від сфери суспільних відносин; технологій вчинення кримінального правопорушення; характеристики предмета кримінального правопорушення, ознак злочинця тощо, на основі чого може йтися про певний тип злочинної діяльності.

Зазначене орієнтує криміналістичні дослідження на перехід від розподілу кримінальних правопорушень, сформованого виключно на кримінально-правовій класифікації, до більш предметного рівня, побудованого з урахуванням ознак, що мають значення для розслідування.

По-третє, процес розслідування за окремими категоріями кримінальних правопорушень має свою специфіку. Приміром, розслідування кримінальних правопорушень проти громадської безпеки суттєво відрізняється від розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Отже, пошук закономірностей організації пошуково-пізнавальних процесів, властивих кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності загалом, є актуальною проблемою криміналістичної методики.

Виявлення взаємозв'язків між методиками в рамках цього класу дає змогу, з одного боку, використати увесь комплекс методичних рекомендацій, а з іншого – виключити їх дублювання. Водночас не можна визнати вдалим спроби формування на цьому рівні якоїсь універсальної методики розслідування. Стосовно класу кримінальних правопорушень у сфері господарської

діяльності важко виділити загальне (єдине, а не те, що збігається), наприклад, у контрабанді та ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Слід зазначити, що в історії криміналістичної науки були неодноразові спроби позитивно відповісти на питання про існування універсального методу розслідування кримінальних правопорушень.

Однак, з розвитком криміналістики стає зрозумілим, що вирішити проблему створення універсального методу ніколи не вдасться, оскільки багатоплановий характер діяльності працівників уповноважених на проведення досудового розслідування забезпечує не один який-небудь метод, а систему взаємопов'язаних між собою різних методів пошуково-пізнавальної діяльності.

Отже, окрема криміналістична методика розслідування певного виду або підвиду кримінальних правопорушень і є, по суті, сукупністю методів розслідування. Водночас, кожний метод розслідування має свою структуру, а саме повинен складатися з понятійного апарату, що виражає сутність методу і дає змогу відрізнити його від інших; спеціальних засобів (інструментів), що забезпечують виконання правил, які приписуються цим методом; технології методу, тобто системи операцій, належне виконання котрих гарантує успішне вирішення відповідних завдань; описання методу (правил), що дозволяє використовувати метод широкому колу користувачів [5, с. 43].

Проте, ці методи не завжди відповідають потребам практики, інколи вони мають цілком теоретичний характер, їх неможливо застосувати при вирішенні конкретних завдань. У зв'язку з цим, Р. С. Белкін справедливо посилався на відомий вислів Г. Р. Кірхгофа: «Немає нічого практичніше за добру теорію», який постулює принцип корисності дійсного наукового знання, а не «безпредметного теоретизування», тобто обґрунтування доктрин, які не мають реального практичного підґрунтя або можливості застосування [2, с. 97–98]. Саме тому сучасні методики розслідування мають відповідати певним критеріям, серед яких головними є доступність для сприйняття, можливість застосування та практична доцільність.

По-четверте, у прикладному плані прийнятними є спеціальні методики, побудовані з урахуванням криміналістично значущих ознак. Практиків цікавлять конкретні програми розслідування, що відображають особливості окремих різновидів, підгруп кримінальних правопорушень певного виду.

Аналіз стану наукового забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності дає змогу виокремити дві тенденції, що визначають перспективи формування окремих методик: їх деталізацію та інтеграцію.

Потребу деталізації методик визначають особливості слідчих ситуацій, що складаються, та інші обставини злочинної діяльності. Характерним прикладом цих методик є внутрішньовидові методики розслідування розкрадань у різних сферах господарювання.

Поряд із процесом деталізації розгорнувся процес інтеграції методик, коли почали створювати міжвидові групи кримінальних правопорушень, що відображають особливості розслідування споріднених видів (комплексів) кримінальних правопорушень [13].

Принцип інтеграції у криміналістичній методиці полягає в тому, що відбувається процес накопичення окремих рекомендацій з розслідування на рівень наукового узагальнення. Практика розслідування свідчить, що у кримінальному середовищі складаються складні схеми злочинної діяльності [11, с. 24]. Це положення створює потребу розроблення загальних методик-криміналістичних рекомендацій з розслідування таких кримінальних правопорушень на основі їх узагальнених криміналістичних характеристик.

Результати вивчення кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності підтверджують цю тезу. У наш час, відбувається значне переорієнтування уявлень про можливі форми злочинних виявів в господарській діяльності. Тому можна вважати актуальною проблему створення методики розслідування споріднених кримінальних правопорушень, що являють собою єдину злочинну технологію.

Під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень перед слідчими (детективом), зазвичай, виникає необхідність об'єднання методик розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, кримінальних правопорушень проти власності, у сфері службової діяльності тощо, оскільки, типовим стає застосування злочинцями складних за своєю внутрішньою структурою та кримінально-правовими ознаками схем злочинної діяльності.

Здебільшого поряд з основними (базовими) кримінальними правопорушеннями (ст. 205-1, 209, 218–222 тощо КК України) злочинці вчиняють інші (споріднені та супутні) кримінальні правопорушення, передбачені ст. 358, 364 КК України тощо [8].

Обґрунтовуючи необхідність створення комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, дотримуємося таких концептуальних положень:

1) в основі створення цієї методики – різні за своїм об'єктом склади кримінальних правопорушень (наприклад, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням та зловживання владою або службовим становищем тощо), що стосуються різних об'єктів кримінально-правової охорони, але об'єднані за криміналістичними ознаками, тобто йдеться про їх взаємозалежність у рамках єдиної технології злочинної діяльності (єдині наміри організаторів, пособників і виконавців, єдині мотиви, єдині засоби тощо);

2) предметом цієї методики є закономірності не усієї злочинної діяльності, а лише тієї її частини, що пов'язана з певним сегментом господарської системи й відповідно зі специфічними формами реалізації господарсько-правових відносин, а також особливостями механізму кримінального правопорушення, тобто злочинна діяльність обмежена криміналістичними класифікаційними критеріями;

3) підставою для розроблення цієї методики є потреби правоохоронної практики, оскільки окремі ознаки цих кримінальних правопорушень тісно взаємозв'язані у процесі доказування, що визначає специфіку висунення й перевірки версій, планування розслідування, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, їх комплексів тощо (наприклад, службові зловживання банківських працівників під час проведення кредитних операцій здебільшого є виявом їх співучасті у шахрайстві, зокрема, з фінансовими ресурсами, і тому доказування ознак кримінального правопорушення проти власності та у сфері господарської діяльності безпосередньо пов'язано з доказуванням кримінального правопорушення у сфері службової діяльності).

Об'єктом цієї теоретичної концепції є закономірності розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що виявляються при розслідуванні будь-якого конкретного випадку.

При розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності виявляються різні закономірності, що визначають специфіку розслідування кримінальних правопорушень: одні визначають особливості виявлення, збирання, фіксації, дослідження та оцінки доказів; інші – організацію та планування розслідування; треті – тактику поведінки підозрюваних та обвинувачених.

Комплексна методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності має дві складові: загальні положення (основи) та спеціальні (окремі) методики розслідування.

Доцільність цього розподілу може бути виправданою і плідною, якщо теоретична частина міститиме дані прогностичного характеру насамперед щодо способів учинення кримінальних правопорушень, а також інших елементів криміналістичної характеристики, що мають враховуватись при побудові методик.

Окремі методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності формуються з урахуванням таких засад: в основі їх створення – алгоритми та програми проведення слідчих і процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів, а також їх комплексів (тактичних операцій), спрямованість і послідовність яких залежать від різних чинників, передусім ситуацій розслідування; їх предмет обумовлений особливостями криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень (насамперед, способу вчинення кримінального правопорушення); їх зміст визначають особливості пошуково-пізнавальних процесів, що характеризуються комплексом кваліфікаційних, процесуальних, оперативно-розшукових, організаційно-управлінських, профілактичних завдань.

Висновки. Відсутність систематизованих відомостей про методику розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, значно знижує ефективність правоохоронної діяльності. Поряд з цим, особи, які вчиняють такі кримінальні правопорушення, добре орієнтуються в сучасному законодавстві, мають ґрунтовні знання у сфері економічної та господарської діяльності, між ними існують тісні корупційні зв'язки. Ці та інші обставини дають можливість приховувати злочинну діяльність та протидіяти розслідуванню.

Комплексна методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності має бути сформована на більш високому рівні узагальнення. Специфіка формування цієї методики полягатиме в тому, що вона враховуватиме особливості розслідування

різних за своїми кримінально-правовими ознаками видів злочинних посягань (проти власності, у сфері господарської діяльності, у сфері службової діяльності тощо), яка виявляється в єдиному механізмі злочинної діяльності (тотожність злочинних технологій), що, у свою чергу, впливає на спільність вихідних слідчих ситуацій; комплексний характер предмета доказування, тобто обставин, які підлягають встановленню; на однотипність слідових картин і криміналістичних засобів їх дослідження; процесуальні дії.

З урахуванням вищевикладеного, окремі методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності матимуть такий вигляд: 1) за сферою господарської діяльності (галузева ознака): методика розслідування кримінальних правопорушень проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів; методика розслідування кримінальних правопорушень проти системи оподаткування; методика розслідування кримінальних правопорушень проти системи бюджетного регулювання; методика розслідування кримінальних правопорушень проти порядку переміщення предметів через митний кордон України; методика розслідування кримінальних правопорушень проти порядку зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю; методика розслідування кримінальних правопорушень проти прав і законних інтересів кредиторів; 2) за кримінально-правовою (видовою) ознакою: методика розслідування базових кримінальних правопорушень (кримінальні правопорушення визначені у розділі VII КК України); методика розслідування підпорядкованих кримінальних правопорушень (ст. 190, 191 КК України); методика розслідування супутніх кримінальних правопорушень (ст. 364, 366 тощо КК України); 3) за іншими криміналістично значущими ознаками: залежно від специфіки окремих операцій у господарській сфері; залежно від елементів способу вчинення кримінальних правопорушень; залежно від характеристики предмета кримінального правопорушення тощо.

Список використаних джерел:

1. Бахін В., Лук'янчиков Б. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. Вип. 1. С. 39–43.
2. Белкин Р. С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М., 1997. 772 с.
3. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.
4. Криминалистика : учебник / под ред. В. А. Образцова. М. : Юристъ, 1999. 592 с.
5. Криміналістика: підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. 556 с.
6. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків, 2000. 335 с.
7. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 480 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джуржі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
9. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : УРЕ, 1977. 776 с.
10. Танасевич В. Г., Образцов В. О. Криміналістична класифікація злочинів та її значення для окремих методик розслідування. *Радянське право*. 1977. № 9. С. 85–89.
11. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд / упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.
12. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монограф. Чернявський С. С. К.: «ХайТек Прес», 2010. 624 с.
13. Чернявський С. С. Криміналістична характеристика злочинів: порівняльний аналіз наукових концепцій. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1 (68). С. 140–141.
14. Шепітько В. Ю. Проблеми типізації окремих криміналістичних методик. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 19. С. 445–451.
15. Тищенко В. В. Теоретические основы криминалистической методики расследования преступлений: проблемы и тенденции. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2011. Т. 10. С. 362–371.